Ocak-Şubat 2013 Yıl 9 Sayı 50 Fiyatı 25 TL. ISSN 1300-4174

Yeni Türkiye

bu sayıda **50**

yeni anayasa özel sayısı

yeni anayasa, yeni türkiye / nasıl bir anayasa? / genel esaslar / temel / hak ve hürriyetler / hükûmet ve idare sistemi /yargı,

devlet ve siyaset adamları, ABDULLAH GÜL / CEMİL ÇİÇEK / RECEP TAYYİP ERDOĞAN / HAŞİM KILIÇ / DEVLET BAHÇELİ / BEKİR BOZDAĞ / SADULLAH ERGİN / MUSTAFA KAMALAK / MUSTAFA DESTİCİ / BURHAN KUZU / AHMET İYİMAYA / MEHMET ALİ ŞAHİN / MUSTAFA ŞENTOP / ATİLLA KART / FARUK BAL / OKTAY ÖZTÜRK / ALTAN TAN / SIRRI SÜREYYA ÖNDER / RECAİ KUTAN / ABDULKADİR AKSU / MEVLÜT ÇAVUŞOĞLU / İDRİS BAL / ÖZCAN YENİÇERİ / KÖKSAL TOPTAN / NUMAN KURTULMUŞ / İSMAİL SAFİ / BÜLENT AKARCALI / MEHMET ELKATMIŞ / BİRGÜL AYMAN GÜLER / YASİN AKTAY / MEHMET METİNER / SELÇUK ÖZDAĞ / OKTAY VURAL / SADİ SOMUNCUOĞLU / SİNAN OĞAN / İSMET UÇMA / AYHAN SEFER ÜSTÜN / M. NACİ BOSTANCI / HALUK ÖZDALGA / SALİM USLU / SÜLEYMAN ÇELEBİ / LÜTFİ ELVAN / İDRİS NAİM ŞAHİN / HÜSEYİN TANRIVERDİ / M. OLTAN SUNGURLU / YUSUF HALAÇOĞLU / OSMAN CAN, **yazarlar ve araştırmacılar,** M ALTAN / İ. NEZİROĞLU / Ş. MALKOÇ / G. GÖKTÜRK / İ. GÜÇLÜ / S. DÜNDAR / N. KÖSEOĞLU / N. GÜRGÜR / M. KIZILKAYA / G. AVCI / O. MİROĞLU / K. HATEMİ /H. C. GÜZEL / A. DİLİPAK / R. PETEK / T. AKYOL / H. YILDIRIM / H. A. ÖZHAN **bilim adamları,** S. SELÇUK / M. M. HEKİMOĞLU / C. OKUTAN / G. ÇAPOĞLU / E. ÖZBUDUN / E. TEZİÇ / İ. BAL / M. KUTLAY / Y. S. HAKYEMEZ / A. ÖZER / E. ABDULHAKİMOĞULLARI / E. A. AKARTÜRK / M. YANIK / A. EREN / H. TUNÇ / D. Y. AKKAYA / E. E. ATAY / V. BİLGİN / A.Ş. BALI / Ş. KARATEPE / S. KARAHAN / A. KÜÇÜK / F. KARGIOĞLU / S. ADALI / E. KARAKAŞ / İ. VURUCU / G. AKÇA / V. COŞKUN / M. SARIÇİÇEK / F. BİLİR / Ö. ANAYURT / K. KARAGÖZ / H. YAZICI / M. ÖZ / Ü. ÖZDAĞ / S. YAZICI / H. T. FENDOĞLU / İ. YILMAZ / B. DUMAN / N. YALÇINTAŞ / H. HATEMİ / M. ERDOĞAN / A. R. ÇOBAN / O. ERGÜL / Z. GÖREN / M. TÜRKÖNE / S. ARMAĞAN / R. ÇAĞLAYAN / A. AKGÜL / E. TEZCAN / A. DÖNER / M. T. GÜLSOY / M. ALİ ZENGİN / M. BAYKAN / G. BACIK / A. İPEK / F. DEMİR / A. DİNÇKOL / A. SÖZÜER / B. ÖZTÜRK / O. KAŞIKÇI / F. KILIÇ / B. ÇÖREKÇİ / **sivil toplum kuruluşları,** M. R. HİSARCIKLIOĞLU / M. ARSLAN / A. GÜNDOĞDU / M. KUMLU / B. PALANDÖKEN / R. MERAL / Ü. BOYNER / N. CEYLAN / C. ÖZKAN / C. TATLI / ÖZBUDUN RAPORU / TBB RAPORU / TİSK RAPORU / MÜSİAD RAPORU / DİSK RAPORU / KÜLTÜR KONSEYİ TEKLİFİ

Bu dergi Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi tarafından yayınlanmaktadır.

Yeni Türkiye

Ocak Şubat 2013
Yıl 9 Sayı 50
Fiyatı 25 TL
2 Ayda Bir Yayımlanır

Yayın Kurulu
Sacit Adalı / Şükrü Haluk Akalın / Aziz Akgül / Ahmet Turan Alkan / Vedat Bilgin / Emin Çarıkçı / Kemal Çiçek / Şenol Durgun / Güler Eren / Burhan Erdem / Hasan Tahsin Fendoğlu / Halil İnalcık / Kemal Karpat / İlber Ortaylı / Hayrettin Ökçesiz / Ümit Özdağ / Sami Selçuk / Mümtaz'er Türköne / Nur Vergin / Nevzat Yalçıntaş

Danışma Kurulu
Şakir Akça / Oya Akgönenç / Kadir Murat Altıntaş / Aygün Attar / Gültekin Avcı / Kâzım Berzeg / Emin Çarıkçı / Abdurrahman Dilipak / D. Mehmet Doğan / Betül Duman / Tahsin Erdinç / Hüseyin Ergün / Metin Eriş / Gülay Göktürk / Metin Hülagü / Adnan Şenel / Lütfi Şehsuvaroğlu / Orhan Türköz

Sahibi ve Genel YayınYönetmeni
Hasan Celâl Güzel

Yazı İşleri Müdürü
Murat Tazegül

Dağıtım ve Abone Müdürü
Zülfikâr Mert

Baskı
Semih Ofset (312) 341 40 75

Basıldığı Tarih
Şubat 2013

Yayın Kodu
ISSN - 1300-4174

Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi
Hoşdere Caddesi 179/6 06690 Çankaya/Ankara
Tel: (312) 441 42 40-441 42 60 Faks: (312) 441 42 08
Web: www.yeniturkiye.com e-posta: yeniturkiye@yeniturkiye.com

Abone Şartları
Yurtiçi: Yıllık 150TL. Yurtdışı: Yıllık 150$

Yeni Türkiye hakemli bir dergidir. Dergimizde yayınlanan yazıların bütün sorumluluğu yazarlarına aittir. Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz.

Yeni Anayasa'nın Felsefesi

Vedat Bilgin Yeni Türkiye Yeni Anayasa / 330
Ali Şafak Balı "Yeni Anayasa"nın Felsefesi / 336
Şükrü Karatepe Anayasacılık ve Resmî İdeoloji / 346
Sami Karahan Yeni Anayasa İnsan Odaklı Olmalıdır / 353
Gülay Göktürk Yeni Anayasa, Yeni Paradigmalar / 357
Adnan Küçük Cumhuriyetçi Düşünce Bağlamında, Anayasanın Otoriter Cumhuriyetçi Rejimden Demokratik Cumhuriyete Evrilmesi / 363
Fırat Kargıoğlu "Bir İhtimal Daha Var O da Ölmek mi Dersin? Ya da "Anayasa Savaşları"na Schmittyen Bir Katkı: "Nihilist Anayasacılık" / 401

Anayasal Vatandaşlık

Birgül Ayman Güler Vatandaşlık Ulusal mı Olmalı, Anayasal mı? / 416
Yasin Aktay Anayasasını Yapan Toplum İçin Vatandaşlık Temrinleri / 420
Sacit Adalı İlk Sivil Mutabakat Anayasası Hazırlanırken / 434
Eser Karakaş Etkin ve Demokratik Anayasa / 438
İkbâl Vurucu Kimliklerin Çatıştığı Bir Alan: Ulus-Devlet ve Vatandaşlık / 444
Gürsoy Akça Devletler, Toplumlar ve Çoğulculuk Tartışmaları: Gerçekler ve Kurgular / 478
İbrahim Güçlü Yeni Anayasa = Uluslar, Dinler, Mezhepler, İdeolojiler, Sınıflar Üstü Yeni Devlet Yapılanması / 492
Vahap Coşkun Yeni Anayasa ve Vatandaşlık / 502

Kimlik Tartışmaları

Mehmet Metiner Yeni Bir Anayasa / 504
Şenol Durgun Kimlik Sorunu Tartışmaları ve Anayasalar / 510
Safiye Dündar Yeni Anayasa ve Kimlik Üstüne / 528
Mümtaz Sarıçiçek Anayasal Metinler ve Milli/Siyasi Kimlik / 541
Nevzat Kösoğlu Millî Kimlik Üzerine / 545
Nuri Gürgür Tarihi Tecrübelerimizin Işığı Altında Nasıl Bir Anayasa? / 548
Muhsin Kızılkaya "Anayaso"dan Anayasaya! / 555

GENEL ESASLAR

Başlangıç İlkeleri ve Değişmezlik Hükümleri

Faruk Bilir Anayasalarda Başlangıç Bölümü ve İdeoloji / 563
Ömer Anayurt Anayasalarda Değişmezlik Hükümleri ve Yeni Anayasa İçin Öneriler / 575
Kasım Karagöz Yeni Anayasada Değiştirilemez Hükümler Sorunu / 586
Gültekin Avcı Prangalı Anayasalara Veda Zamanı / 597

Anayasasını Yapan Toplum İçin Vatandaşlık Temrinleri

Yasin Aktay*

Toplumsal Sözleşme Olarak Anayasa

Anayasa, tanımı ve felsefesi gereği, bir toplumsal sözleşmedir. Bir sözleşme olarak tarafları toplum dediğimiz bütünlüğü oluşturan bütün unsurlardır. Bu unsurların bir arada yaşama iradesini de kendiliğinden yansıtır. Ancak çok iyi anayasa metinlerine rağmen toplumu oluşturan unsurların bir arada yaşama konusunda ciddi sorunlar yaşadıkları görülüyor. Üstelik bu sorunlar basitçe sözleşme maddeleri üzerinde yaşanan bir ihtilafın çok ötesinde bazen bu sözleşme metnini hiç tanımayan tavırlar eşliğinde de yaşanabiliyor.

Bu durum anayasanın bir toplumsal sözleşme olma keyfiyetini ister istemez sorgulamayı gerektiriyor. Çünkü itirazlar insanların daha önce altına imza attıkları bir sözleşmenin maddelerinin, işin bir aşamasında artık işine gelmediği gerekçesiyle ihlalinden kaynaklanmıyor. Sorun anayasaların ta başından itibaren "toplumsal sözleşme" tanımına uygun olarak gerçekleşmemiş olmasıdır. Her biri bir darbenin ardından silahlı bir gücün kendi kafasına göre yazdığı ve toplumun tamamına silah zoruyla imzalattığı metinlerden öteye gitmeyen anayasalardan daha fazlasını beklemek mümkün müdür?

Denilebilir ki, ulus-devletler çağında bütün anayasalar, zaten şiddet kullanma tekelini elinde tutan bir güç olarak devletlerin halklarına dayattıkları metinlerdir. Hangi birinde önce bir anayasa üzerinde mutabık kalınıp ondan sonra devlet kurulmuştur? Ünlü İngiliz Sosyolog Anthonny Giddens'ın *Nation-State and Violence* isimli kitabında,[1] aslında genel olarak ulus-devletlerin kuruluşunda temel bir moment olarak şiddetin öncü rolü kapsamlı bir biçimde ele alınır. Bütün tarihsel verilerin göz önünde bulundurulduğu bu analizde ulusların ve bu uluslara eşlik eden yasaların şiddet kullanma tekelini kurabilenler tarafından tesis edildiği anlatılır. Yani devlete meşruiyet kazandıran, daha doğrusu devleti mümkün kılan anayasanın genellikle tarihsel olarak devletten önce var olamadığını gösterir bütün örnekler. Bu tabii ki bugün anayasa ve anayasanın anlamı hakkında hayal kırıklıkları oluşturabilecek bir durum. Aslında benzer bir hayal kırıklığını milletlerin tarihi hakkındaki veriler de oluşturabilir. Ernest Gellner'in ve Eric Hobsbawm'ın her ikisinin ayrı ayrı *Milletler ve Milliyetçilikler* başlıklı kitaplarında sanılanın aksine devletleri ulusların kurmuş olduğuna dair genel kanaati yıkarlar. Aksine ulusları devletler kurar. Önce devlet veya silahlı bir örgüt oluşur ve bu örgüt yeterli sayıda kitle üzerinde kurduğu iktidar üzerinden o kitleleri örgütleyip bir ulus haline getirir.[2] O ulusun etnik veya kültürel bir temelde kimliklenmesi tamamen ulus olarak üzerinde işlem yapılan kitlenin sosyolojik özellikleriyle ilgilidir. Belli bir kitlenin halk veya millet haline gelmesi tamamen o örgütlü, silahlı yapının öne sürdüğü sözleşme ile mümkün olmaktadır. O milletlerin anayasası da bundan farklı bir sıralama sergilemez.

(*) *Prof. Dr., Stratejik Düşünce Enstitüsü Başkanı, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi, AK Parti MKYK Üyesi*

(1) Anthonny Giddens, Nation-State and Violence, Oxford: Polity Press, 1985.

(2) Ernest Gellner, *Uluslar ve Ulusçuluk*, çev. Büşra Ersanlı ve Günay Göksu Özdoğan, İstanbul: İnsan Yayınları, 1992; Eric Hobsbawm, *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit, Gerçeklik*, çev. Osman Akınhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995.

Oysa bugün anayasa hakkında oluşmuş bulunan, nispeten naif sayılabilecek iyimser yaklaşıma göre, devlet ile hukuk veya şiddet ile anayasalar arasındaki tarihsel ilişki, bugün için anayasal demokratik bir toplum için referans alınabilmekten uzaktır. Doğrusu, şu ana kadar Türkiye'deki bütün anayasalar da tam da Giddens, Gellner ve Hobsbawm'ın ve daha birçok tarihsel sosyologun resmettiği sıralamayla, yani askeri güçlerin inisiyatifiyle gerçeklemiştir. Darbeler yoluyla iktidara gelen cuntalar en saçma sapan kuralları halka dayatabilmiş, halkı belli bir istikamette tanımlamış ve kurumları istedikleri gibi dizayn etmiştir. Yine de bu durumun sürekli böyle yaşanmış olması, işin normalinin hiç aranamayacağı ve bulunamayacağı anlamına gelmiyor. Nitekim, bugün yakalanmış olan vatandaşlık siyaseti ve devletin değişen tabiatı dolayısıyla artık kimse bu tarihsel örneklere bakarak bir anayasa için öncelikle silahlı bir gücün kurucu iradesini şart olarak ileri süremez. Demokrasi bugün kendi sosyolojik dayanaklarına kavuşmuş ve bir toplumsal sözleşme için silahlı bir güçten, toplumsal güçlere doğru ciddi bir eksen kayması yaşanmıştır artık. Bugün artık silahlı bir gücün kurucu iradesine bir anayasayı dayandırmanın tam teşekküllü bir insanlık suçu olduğu üzerinde durulabiliyor ve bundan sonra anayasa yapmak için bu yolun ebediyen kapatılması yolunda ciddi bir mesafe alınıyor.

Anayasayı "Kurucu Meclis" ve Hoşafın Yağı

Toplumlar her gün anayasa yapmazlar. Hatta belki anayasa yapmak bir ülkenin belki de en az yaptığı işlerdendir. O yüzden Anayasa yapmakla ilgili bir gelenek veya teamül oluşturmaktan söz etmek baştan abesle iştigal etmek anlamına gelebilir. Ancak Türkiye'nin 1924, 1961 ve 1982'deki örnekleriyle oluşan Anayasa yapma tecrübesinin birilerinde bazı konularda bir teamül hissi oluşturmuş olduğu anlaşılıyor. Bu teamülün en önemli özelliği belki de yukarıda dediğimiz gibi, hepsinin bir darbenin akabinde gelmiş olması veya hepsinin silahlı bir gücün bütün tartışmaları kısa sürede bitirip "karar"ı toplum adına verebilecek bir yetkiyi üstlenmiş olmasıdır. Açıktır ki, bu özellik anayasanın bir toplumsal sözleşme olma keyfiyeti ile bağdaşmıyor, ama teamülün bu olması belki de, anayasa fikri hakkında hayal kırıklığı oluşturacak cinsten bir durumdur.

1982 Anayasası yapıldığı günden bu yana sürekli hem bu boyutuyla tartışma konusu, hem de hemen her seçimin akabinde veya Avrupalılaşma seyrinde harici bir zorlayıcı olarak değiştirilmesi yönünde bir baskıyı harekete geçiriyor. Ancak hiç bir zaman hiç bir sivil iktidara sıfırdan yeni bir anayasa yapma ortamı oluşmuş değildi. Genellikle gündeme gelen anayasa tartışmaları, mevcut anayasa üzerinde yapılacak bazı tadilatlar düzeyinde kalıyordu. Ta ki, 2007 yılında 367 krizinin ardından girilen ve AK Parti'nin katıldığı ikinci genel seçimlerde elde ettiği büyük başarıya kadar. AK Parti bu süreçte tek başına yeni ve sivil bir anayasa fikrini işleyebileceği bir fırsat elde eder etmez, topluma vaat ettiği yeni anayasa yapma işine koyuldu. Ancak bu girişimin en önemli boyutu şimdiye kadar oluşmuş anayasa teamüllerine aykırı olarak halktan alınan yetkinin sonuna kadar kullanımıyla gerçekleşecek olmasıydı. Bu yeni denenen yolun karşısına ilginç barikatlar çıkarıldı ve AK Parti'ye açılan kapatma davasıyla birlikte sekteye uğradı. Ancak bu deneyim, yine de üzerinde durulmayı hak eden bazı yol işaretlerini de ortaya koydu. Bu anayasa girişimi anayasa hukukçularından oluşan altı kişilik bir heyete AK Parti yönetimi tarafından hazırlatılan bir metnin baz alınması ve bu metnin tartışmaya açılmasıyla daha geniş katılımlı bir ortak akılla tadil edilerek daha mükemmele ulaşılabileceği fikrine dayanıyordu.

Bu anayasa çalışmasının bu yolla yapılması, doğal olarak birçok eleştiriye konu oldu. Eleştirilerde en çok vurgulanan şey bu çalışmaların herkesin gözü önünde ve tartışmaya açık bir şekilde yapılmasıydı. Bu isteği anlayışla karşılamamak mümkün değil. Ancak bunun pratik olarak nasıl mümkün olacağı konusunda bu talepte bulunanların hiçbir tecrübeye sahip olmadığı çok açık görünüyordu.

Bu tür çalışmaların tabiatını az çok bilen herkesin bilebileceği basit bir şeydir bu. Ortaya bir taslak çıkarmadan üzerinde tartışılacak bir şey de olmaz. Bir taslak ortaya çıkarmak ise bu taslağı hazırlamaya katkıda bulunanların sayısı ne kadar çok olursa o kadar imkânsız hale gelen bir şeydir. Komisyon çalışmalarının çok uzun olması bu tür çalışmaların biraz "Parkinson kanununa" tabi olan mahiyetinden ileri gelir: *"A. Üç kişinin yapabildiği bir işi çoğunlukla bir kişi tek başına daha rahat yapar. B. Bir işin gereğinden daha az zamanda bitmesini istiyorsanız eleman sayısını artırarak değil, çoğu kez eleman sayısını azaltarak bunu yapmak daha akıllıca bir yoldur."*[3]

Anayasa taslağı oluşturma aşaması da mümkün olan en az sayıda insanın katılımıyla çok daha iyi hazırlanır. Sonraki iş tabi ki bu taslak üzerindeki tartışmadır ve bunun da mümkün olan en fazla insanın katılımıyla gerçekleşmesi, tartışmaların mümkün mertebe taslak metnin şekillenmesine etkide bulunması Anayasa'nın sağlıklı bir toplum sözleşmesine dönüşmesi açısından son derece önemlidir

Anayasa her gün yapılmıyor tabi. Bir iş o kadar seyrek yapılıyorsa o konuda bazı teamüllere referans vermek de zor oluyor. Ancak bu konuda oturmuş bir teamül yoktur diye birilerinin kalkıp Anayasa yapmak için, örneğin, kurucu meclisin şart olduğunu ileri sürmesi de gerekmiyor. Kurucu Meclis olmadan Anayasa'nın yapılamayacağını söylemek daha taze taze yenilenmiş olan ve yüzde 85 civarında bir temsil gücüne sahip bir Meclisi hiçe saymaktır ki,[4] bu da Türkiye'ye reva görülecek bir zulüm olmamalıydı.

Aslında anayasa yapmayı Kurucu Meclis olmadan düşünemeyenlerin şimdiye kadarki Anayasa tecrübesinden böyle bir unsuru bir önkoşul olarak benimsemeleri anlaşılmaz bir şey değil. Gerçekten de hem 61 Anayasası hem de 82 Anayasası darbecilerin tayin ettikleri kurucu meclislere yaptırılmıştır. Toplum anayasa çalışmalarına sadece seyirci kılınmıştır ama hiçbir şekilde müdahale hakkı tanınmamıştır. Hatta 1982 Anayasasının oylamasında olumlu her türlü propaganda teşvik edilirken her türlü olumsuz eleştiri soluğu merkezde almayı gerektiren bir yasağa tabiydi.

Anayasayı toplumun bireylerinin birbirleriyle olan sözleşmesi olarak düşündüğümüzde Kurucu Meclislerin bu şekildeki çalışmalarının Anayasa çalışmalarının ruhuna uyduğu söylenemez. Nasıl söylenebilsin ki? Toplumun bireylerini zorla birbiriyle nikah masasına oturtan ve kendileri imzalamıyorsa, onların yerine de imzayı atmak gibi bir şey bu. Toplum bu tür kurucu meclislerin çalışmalarıyla kendi nikahını dışarıdan seyretmek durumunda bırakılmıştır. *Belki Türkiye'de ilk defa toplum, bireylerinin kendi sözleşmelerini kendi hür iradeleriyle tartışa tartışa, anlaşa anlaşa veya bazı konularda anlaşmaya anlaşmaya, ama ne üzerinde anlaşmadığını çok iyi bilerek imzalamasına doğru gidiyor. İşin normali de bu.*

Anayasayı kurucu meclis veya darbe olmadan tanımayanların durumu biraz, hoşafın normalini bilmediği için kazan kaldıran Yeniçerilerin durumuna benziyor.

Rivayet odur ki, Yeniçeri ocaklarında efrada yemek dağıtan mutfak meydancısı, yemeği koyduğu kepçe ile önce yağlı yemekleri ve pilavı döker, daha sonra da aynı kepçeyi hoşaflara daldırırmış. Bu yüzden önlerine gelen hoşaflar yağlı olurmuş. Hoşaftan anlayan ve bu durumu gören Yeniçeri ağalarından birisi meydancıya emir vererek ayrı kepçelerle yemek ve hoşafı koymayı sağlamış. Ancak bu sefer sofralara giden hoşafların üzerinde alışık olduğu yağ tabakasını göremeyen Yeniçeriler "Hakkımızı yiyorlar, istihkakımızdan çalıyorlar, hoşafımızın yağını kestiler, hoşafımızın yağını isterük..." diye kazan kaldırmışlar. Şimdiye kadarki bütün Anayasa çalışmalarında olmasından dolayı, *kurucu meclisi ana-*

(3) Parkinson, *Parkinson Kanunu*, çev. Şaban Sitembölükbaşı, Ankara: Vadi Yayınları.

(4) Bugün TBMM'nin temsil kapasitesinin daha da fazla olduğunu yeri gelmişken kaydetmek gerekiyor. Mecliste grubu bulunan partilerin toplam oyların neredeyse yüzde 97'sini almış olduğu bir tablo Türkiye Cumhuriyeti tarihinde çok nadiren rastlanabilecek bir durumdur.

yasa yapmanın şartı görenlerin durumu, sivil anayasa çalışmalarına karşı kasıtlı hasmane bir tutum içinde değillerse, en iyi ihtimalle hoşafı yağsız tanımayanların durumuna benziyor.

Doğrusu şimdiye kadar kitabına ve ruhuna uygun bir anayasa yapılmış değildir Türkiye'de. Bu yüzden yapılacak olan Anayasa'nın mevcut olanından daha iyi veya daha kötü olması bir dereceye kadar önemlidir. Ama daha önemli olan, Türkiye'nin bir anayasa yapma tecrübesinden geçecek olmasıdır. Bir anayasa toplumda bireylerin birbirleriyle özgür iradeleriyle yaptıkları bir sözleşme olacaktır ve sadece bu sözleşmenin gerçekleşmesi esnasında yaşanacak olan tartışmalar bile bu topumla çok şey öğretecek, bu toplumu birçok açıdan eğitecektir. Türkiye'de sorunların önemli bir kısmı hali hâlihazırda anayasal düzen denilen şeyin oluşumunda toplumu oluşturan unsurların devre dışı bırakılmış olmasıdır. En iyi ihtimalle bu metin son haline getirildikten sonra halkın onayı tehditle alınmıştır. İlk defa normal prosedürlerine uygun olarak mümkün olan en fazla oranda halkı sürece katan bir anayasa yapımına yapılan itirazların tek referansları en iyi ihtimalle yanlış alışkanlıklardan, yani yağlı hoşaftan başkası değildir.

Yeni Anayasa ruhuna uygun şartlarda ve yollarda yapılması, içeriğinin de bir Anayasanın ruhuna uygun olması gerçekten de özlenen bir şey. İtirazların çoğunun referanslarının normal bir anayasa olmaması işi biraz zora sokabilir. Bu konuda işin normalini aramakta ısrar etmekte büyük fayda vardır.

Yine de normal bir anayasa için normal bir toplum olmak lazım geldiğini unutmamak gerekiyor. Anayasayı toplumun bütün bireylerinin katıldığı bir sözleşme olarak görmeye bir türlü yanaşmayanların, aksine belli bir kesimin bütün topluma dayatma hakkına dayalı bir düstur olarak görenlerin belirleyiciliğine karşı bir tedbirinin olması, Anayasa rutininin dışında da olsa gerekiyor.

Anayasa Metni Uzun mu Kısa mı Olmalı?

Örneğin bugünkü anayasanın "gereğinden fazla uzun ve detaylı" olduğu eleştirilere de konu olan bir gerçektir. Ancak bu kadar uzun ve detaylandırılmış haliyle bile binbir türlü yoruma açık olan bir Anayasa'yı kısaltarak farklı ve keyfi yorumların önünün nasıl alınacağı, kimse yeterince farkında değil, ama henüz bizim için en önemli muammadır. Bugün anayasaya dayalı ihtilaflara yol açan ister 367 krizi ister başörtüsü krizi ister diğer konulardaki birçok krizi Anayasanın ilgili hükümlerinin yeterince açık olmadığına bağlamak bence meselenin özünden uzaklaşmaktır. Sorun asla metinlerin muğlaklığı değil, bu metinlerin keyfi yorumlanmasına karşı, yani fiili egemenliğe karşı hiçbir koruyucu mekanizmanın bulunmamasıdır. Sorun, fiili egemenliktir.

Örneğin, yıllarca Türkiye'ye akıldışı bir uygulama olarak dayatılmış olan başörtüsü yasağının geneolojine bir göz atıldığında, aslında bu yasağın dayandırılabildiği hiçbir yasanın olmadığı görülür. Oysa yasalar bir yasağı ancak bir yasanın koyabileceğini söyler. Başörtüsü yasağının ise böyle bir yasal dayanağı olmadı hiç bir zaman. Ükenin fiili gerçeği olarak gündemde yer bulabilen yasak, kılık kıyafetin kısıtlanamayacağını açık bir dille yazan bir yasanın iptaline Anayasa Mahkemesince yazılmış bir gerekçeye dayandırılmaktaydı. Üstelik Anayasa Mahkemesinin iptal karalarının yasada olmayan yeni bir uygulamaya yol açamayacağı Anayasada açıkça yazılı olduğu halde.

Diğer yandan, başörtüsü yasağını kaldırmak için hiçbir yasa koymaya gerek de yoktu. Fiili egemenliği ele almak bunu halletmenin tek yoluydu. Nitekim yine fiili durum yaratılarak o yasak uygulamadan bir çok alanda kaldırılmış oldu.

Maalesef anayasa metinlerinin rutininde olmadığı halde, hele bu kadar kısa anayasa yazma konseptine prim verilmişken Anayasa metnine başörtüsünü yasaklamayı imkansız kı-

lacak son derece açık bir ifade yerleştirmekten başka çarenin olmadığı düşünülebildi. Çünkü yasağın kendisi fiilen olağandışı bir yolla uygulanmış ve onu bertaraf etmek için bütün olağan yollar da kapatılmıştı.

Bu durumda her bakımdan rutinine oturmasını beklediğimiz yeni Anayasa'nın da böyle bir yağla malul olması mukadder görünüyor. Bu kadar yağ hoşafa belki fazladan bir lezzet katmayacaktır ama belki tadından yenilemeyen bir şey olmasının önüne geçecektir.

Toplumsal Sözleşmede Mutabakat Esası

Silah gücüyle dayatılan anayasaların bir toplumsal sözleşme olma keyfiyeti olamıyor, o yüzden güvendiği güce dayanarak bütün sorunları geçici olarak çözmüş ve bütün paylaşımları yapmış görünse de toplumun gelişen güçleri eninde sonunda kendi dengesini arayıp buluyor ve katılımcı unsurların kendilerini bulabilecekleri bir metni ortaya çıkarıyor. Bu esnada önceki metinlerde haksız yere kayırılmış unsurların durumdan memnun olması ve yeni ve normal bir anayasa sürecine karşı direnmesi işin tabiatına son derece uygundur ama tabii ki hiç de haklı değildir.

Yeni ve işin tabiatına daha uygun bir anayasada ideal olan bütün unsurların sözleşme maddeleri üzerinde soğukkanlı müzakereler yaparak ortak bir metne ulaşmasıdır. Ancak toplum hiçbir zaman sıfır noktasından kurulamadığı, hep belli avantaj farklarına sahip bir siyasal dağılıma sahip olduğu için böylesi bir mutabakat zemininin oluşmasını beklememek gerekiyor. Ayrıca herkes için faydalı olabilecek bir metin ortaya çıkarılsa bile toplumda insanlar her zaman birbirleriyle müzakere, mutabakat gibi hayırhah tutumlarla yaklaşma istidadına sahip değillerdir. Toplumun en azından belli unsurlarının birbirlerine yaklaşımları hiçbir zaman tam olarak dostane bir seviyeye çekilemiyor. O yüzden toplum bir çok düşünürü ya Thomas Hobbes gibi insanların birbirlerinin kurdu olduğu bir dünya olduğunu düşündürtmüş veya tam da bu izlenimden hareketle Carl Schmitt[5] gibilerini siyasetin tabiatının uzlaşma değil hasmane bir çekişme olduğu düşüncesine sevk etmiştir.

Nitekim bugün çoğu üzerinde aklı başında hiç kimsenin itiraz edemeyeceği bilinen anayasa değişiklik paketinin (12 Eylül'de referanduma götürülen paketin) sadece AK Parti tarafından yapılmış diye reddedilmesi gerektiği söylenebiliyordu. İktidardaki partinin şu veya bu nedenle anayasa yapamayacağı söylendi. Oysa bunu söyleyenler gündemdeki anayasa değişikliklerinin belki de aynısını veya daha fazlasını kendisi iktidara geldiğinde yapacağını söylemekten de geri durmamıştır. Bu gerçekte anayasa, yani toplumsal sözleşme pratiğimizin de iflah olmaz bir illetini gösterirken siyasetin tabiatına dair bahsettiğimiz adem-i mutabakat gerçekliği konusunda bizi uyarıyor. Anayasayı yapmak konusunda herkes sadece kendisinin belirleyici, hatta tek belirleyici, hatta yekdiğerinin dışlanması suretiyle tek belirleyici olacağını düşününce "Anayasa yapmak için bırakınız maksimumunu, asgari mutabakatı kim kiminle yapacak?" sorusu kendini gösteriyor,

Her şeye rağmen anayasa yazımı mümkün mertebe herkesin katılımıyla gerçekleşmesi gereken bir müzakere ve sözleşme sürecidir. Bu süreçten bugün için kimsenin kimseyi dışlama hakkı da yok lüksü de yok. Şu veya bu kesimle beraber anayasa yapmam demek, o insanları ilk fırsatta imha etmeye varacak bir husumet beslediğiniz anlamına gelir. Bu kesimlerle ne beraber yaşamaya ne de siyaset yapmaya niyetiniz var demektir. Biraz irdelendiğinde bu, içinde gizli bir "soykırım" niyeti de taşıyan bir tavırdır.

Oysa anayasa bir sözleşme olarak bir defa başarıldığında ortaya çıkacak olan metin sonuçları herkesi bağlayan bir metin olacaktır. Özellikle referandum süreci ve onu önceleyen metnin yazım aşaması herkesin davet edildiği ve herkesin katkısına açık bir işlemdir. Bu işe

(5) Carl Schmitt, *Siyasal Kavramı*, çev. Ece Göztepe, İstanbul: Metis Yayınları, 2012.

davetli olduğu halde, üstelik katılım kanalları sonuna kadar açık olduğu halde katılmayanların sonunda mızıkçılık yapma hakları da yoktur. Sözleşme sürecine şu veya bu nedenle katılmayı reddedenlerin sonuçta aradıkları şey siyasetin dışında kalıyor. Siyasetin dışında kaldıkça makulü yitiriyor, söyledikleri bağlamla hiçbir münasebeti olmayan bir kuru gürültüden ibaret kalıyor.

Bir Karar Olarak Anayasa

Toplumun tamamının bir anayasanın yapılması sürecine katılması ne kadar sağlanabilir? Bu, anayasanın bir toplum sözleşmesi olarak tanımlandığı durumlarda usul yönünden eleştirilere yön veren büyük sorudur. Bu soru AK Parti'nin 2007 yılında bir bilim komisyonuna hazırlattığı bir metnin toplumsal katılımı sağlamanın şartlarını ihlal ettiği yönündeki bir eleştirinin de hep çıkış noktası oldu.

Dahası, toplumsal sözleşme olarak alınan anayasa yapım sürecine toplum en etkili ve verimli bir biçimde hangi yolla katılır. Çok sayıda insanın tartışmaya katılması, tartışmanın sonu gelmez bir belirsizliğe sürüklenmesini de beraberinde getirmez mi? Sözün alabildiğine çeşitlendiği ve çoğaldığı bir ortamda bir "karar" vermek çok önemli ama bir o kadar da zor hale gelir. O yüzden tartışmalara mümkün mertebe farklı şahsiyetlerin katılması önemli olsa da bu katılımın karar anını zorlaştırdığı, geciktirdiği de belirtilmelidir. O yüzden tartışmayı bir yerde kesecek ve oluşan aklı bir karara dönüştürecek bir inisiyatif lazımdır. Doğrusu liberalizmin veya çoğulcu demokrasinin bir tür kararsızlığa, karar verilemezliğe[6] düşürmek suretiyle tartışmaları içinden çıkılmaz hale getirme konusundaki istidadı tartışılmaz. Ancak anayasa yapımında bu "karar verilemezlik" bir zorluk olarak kaydedilse de bir engel oluşturmamalı.

2007 yılından beri Türkiye gündeminin merkezine oturmuş olan anayasa deneyimi tartışma sürecine katılım noktasında, şimdiye kadarki anayasa süreçlerinde hiç yaşanmamış bir "tartışma" ve "karar" deneyimini oluşturdu. Tartışmaya alabildiğince çok sayıda sivil toplum, kanaat önderi, kurum ve kuruluş katıldı. Çok sayıda görüş serdedildi. Henüz kâmil bir anayasa metnine ulaşılamadı, ama bu tartışmaların bir yerinde en azından anayasanın aciliyeti olan 27 maddelik bir metninde TBMM'nde "karar" kılındı. Bu karar 12 Eylül 2012 tarihinde milletin de onayından geçerek tam bir karara bağlandı. Bu süreç içinde farklı sivil toplum kuruluşlarının düzenlediği ve çok sayıda bilim insanı ve kanaat önderini tartışmaya dahil eden toplantıları ve kendilerine göre anayasa önerileri oldu. Bu deneyimlerin her biri kendi içinde bir "karar" deneyimini de temsil etti. Kuşkusuz sivil unsurlarının bu tür toplantılar düzenleyerek metne müdahil olması Anayasa'nın içeriğinin daha kapsayıcı, kuşatıcı ve temsil edici olmasını sağlamış, bundan sonraki deneyimler için sağlama umudunu vermiştir. Sonuçta ortaya çıkan metin hiçbir kesimin tek başına kendi metni olmayacak, ama bu, metnin hiçbir tarafı rahatsız etmeyecek şekilde düzenlenmesine engel değildir. Anayasa metninde en azından bunun temini aranabilir.

Anayasa'nın toplumun azami katılımıyla bir sözleşme havasında yapılması kuşkusuz en idealidir, ancak burada bu tür tartışmaların tabiatı hakkında bir gerçeği akıldan çıkarmamak gerekiyor. Tıpkı Abant ve benzeri toplantıların sonucunda yayımlanan ve katılımcıların tartışmaları sonucunda şekillenen sonuç bildirilerinde olduğu gibi sürüp giden tartışmalardan bir "karara" varmak gerekiyor. Kararın belirleyici dinamiği inisiyatiftir, bir karara varılmadıkça tartışmalar sonuçsuz bir kısır döngüye doğru uzar gider. Bu karara ise bütün toplumun hep birlikte, eşit bir katılımla vardığı, insanlık tarihinde vaki değildir. Sonuçta toplumun katılımı en

(6) "Karar verilemezlik" liberalizmin hegemonyası altında şekillenen postmodern siyasal durumun bir özelliği olarak altı çizilirken, felsefi köklerini Fransız postyapısalcı Jacques Derrida'dan alır. Derrida'nın tartışmaların veya metinlerin gerçek anlamının asıl karakteri karar verilebilecek bir niteliklerinin veya anlamlarının olmadığıdır. O yüzden tartışmalar esnasında ulaşılan karar, o kararın diğerleri üzerindeki hakikat üstünlüğünden değil, kararı üreten otoriteden kaynaklandığını söyler. BU görüşleri için bkz. J. Derrida, 1981, *Positions*, Fransızca'dan İngilizceye çev. Alan Bass, The University of Chicago Press; *Writing and Differance*, Fransızca'dan İngilizceye çev. Alan Bass. Chicago: University of Chicago Press, 1978.

iyi ihtimalle teklif edilen, yani görece "karar" bir metin üzerinden gerçekleşir. Anayasa metni sonuçta bir karardır ve bu karara varmak için kararlı olacak bir inisiyatif, yani bir öncülük gerekiyor.

1998'den itibaren Türkiye'nin belli meseleleri etrafında defalarca toplanıp ilginç bir tartışma ve karar deneyimi konusunda önemli bir birikimi temsil eden Abant Platformu Anayasa konusunda bilebildiğim kadarıyla biri 2007'de Kartepe'de, daha sonra da Abant'ta ve başka yerlerde bir kaç toplantı düzenledi. Her birinde bahsettiğim türden bir bildiri "karar"a bağlandı. Bu toplantıları özetlemek veya tartışılan konuları ele almanın yeri değil burası ancak bilhassa 2007 Kartepe'deki Abant'ta Ali Bulaç'ın Prof. Yavuz Atar'ın konuşması üzerine tartışmaya açtığı bir konuya değinmeden de geçemeyeceğim. Bulaç, o dönemde AK Parti'nin hazırlayıp tartışmaya açmış olduğu anayasa taslağına liberal bir paradigmanın hâkim olduğunu ve bu paradigmanın bir sonucu olarak bireyi öncelerken grup hakları veya statüsü konusunda hiçbir açılım getiremediği eleştirisinde bulundu. Bu kesinlikle ciddiye alınması gereken bir noktadır. Gerçekten de farklılıkların zenginlik olarak nitelendiğini ifade eden metin, ne Kürtler ne Aleviler ne de dindar kesimleri bir grup veya cemaat olarak dikkate alan bir ifadeye yer veriyor. Bu tartışma anayasa gündemlerinden hiç eksilmeyen bir sorunun üstesinden nasıl gelineceği üzerinde durmamızı sağlayabilirdi. Gerçekten de Kürtler, Aleviler veya Sünniler için özel vurgularla dolu bir anayasa grup haklarını oluşturma bakımından, hiç birine vurgu yapmaksızın alabildiğine genişletilmiş birey haklarını garanti altına alan bir anayasadan daha mı çok özgürlükçü olur?

Öncelikle, anayasada bu konudaki değinilerin liberal paradigmanın etkisinden dolayı böyle olduğu düşüncesinin ihtiyatla ele alınması gereken bir iddia olduğunu kaydetmem gerekiyor. Liberalizme hiç sempatim olmasa da, liberal paradigmanın cemaatçilik ile bireycilik tartışmaları konusunda sabit bir karara sahip olmadığını bildiğimden bu konudaki bütün sorumluluğu veya özne konumunu böyle bir ideolojik hegemonyaya yüklemeyi adil bulmuyorum. Bu konuda anayasa taslağına atfedilecek bir kusur belki büyük ölçüde Türkiye'nin hâlihazırda etkisi altında bulunduğu milli-devlet paradigmasının devam eden etkisine, belki de bu etkiyi yer yer abartılı bir biçimde gözeten oto-kontrol refleksine bağlanabilir.

Diğer yandan söz konusu grup haklarına bir anayasada yapılacak bir değininin yaratabileceği sakıncalar üzerinde de yeterli bir öngörümüzün olduğunu sanmıyorum. Bu konuda bireyin veya kişinin cemaate bağlılığı ile anayasal hak veya sorumlukları arasında bir çelişki ihtimalini gidermeyi gözetmek çok daha faydalıdır. Bu konuda çok kültürlülüğü anayasal bir kurum haline getirmiş olan Kanada ile bireysel hak ve özgürlükler, laiklik ve dini yaşama hürriyetini güçlü formüllerle karara bağlamış olan ABD modelleri hem bireyin hem de cemaatlerin aynı anda gözetilebildiği formüller olarak dikkate alınabilir.

Ayrıca İslamcı bir duyarlılık adına Anayasa'da referans olarak Batılı filozoflara karşı Müslüman filozofları öne sürmektense, Anayasa'yı bu konuda da muhtemel bir sembolik çatışma alanı olmaktan uzak tutmaya çalışmak daha doğrudur. Faydalı ve işlevsel olanı aramak için farklı metinler arasında tercihler yapmak mümkündür. İslam'ın bu konudaki yaklaşımı, temel ilkelerle ve değerlerle çelişmediği ölçüde bu konudaki sistem arayışlarında asıl olanın ibahat olduğunu anlatır. Özellikle yönetim konusunda detaylı bir vazgeçilmezler listesi olmayan İslam, çiğnenmeyecek hadleri bildirmiştir ve bunlara "hududullah" demiştir. Bu hududullahın berisinde Müslümanlara geniş bir inisiyatif veya içtihat alanı bırakılmış olduğunu unutmamak gerekiyor. Hele anayasayı Müslümanlar tek başlarına yapmıyor da başkalarıyla da bir uzlaşma arayışı içinde yapıyorlarsa, bu hududullahın berisinde çok daha geniş bir tercih alanına sahiptirler. Bunun için tercih ettikleri bir yolun patentinin bazı ideolojilere veya sistemlere ait olduğunu düşünmek gerekmiyor.

Faydalı ve doğru yollar üzerinde bu tür patentlerin blokajını en azından zihnimizde kaldırmamız gerekiyor. Faydalı ve doğru olanı kim ifade etmiş olursa olsun bu insanlığın ortak malıdır.

Müslümanların Toplumsal Sözleşme Deneyimi ve Vatandaşlık Siyaseti[7]

Ayrıca, Fârâbî ve Gazali gibi İslam siyaset felsefecilerinin de Yunan felsefesinin etkisinden uzak olmadıklarını, buna mukabil yaptıkları felsefenin İslami niteliğinin yok olmadığını hatırlayıp bu vesileyle değerlendirmekte fayda vardır. Gerçi sonradan yaptığı bir tashihle Bulaç, Farabi'ye özellikle atıf yapmadığını, çünkü hem onun Yunan felsefesinden aldığı etki hem de ileri sürdüğü İdeal Şehir (devlet) modelinin kendi İslami tasavvuruyla uyuşmadığını ifade etmiş.[8] Ama benim de Müslümanların etkiye tamamen kapalı insanlar olamayacağına, olmaları da gerekmediğine dair Müslümanların beşeri gerçekliğine yaptığım vurgudan, Kant ve John Locke'dan yola çıkarak Müslümanlar için anayasa önerdiğim sonucuna çıkarmış. Oysa ister Locke ister Kant, hatta ister Marx olsun, temel paradigmalarının yanlış olması, her söylediklerinin yanlış olmalarını gerektirmiyor. Anayasa bağlamında herhangi bir söylediklerine atıfla söylemiyorum, aksine ilkesel düzeyde bir ihtimalden bahsediyorum. Bir anayasa yapma sürecinde bu isimlerden yola çıkılarak bir anayasa yapılması önerim olamaz, ama bazı fikirlerin onlarınkini andırıyor olması veya onlara benzetilebilmesi bir fikri temelde yanlış saymamızı gerektirmez. İşi bu noktaya getirdiğimizde esasen eleyemeyeceğimiz hiç bir düşünce veya öneri olmaz ve bu bizi hiç bir yere götürmez. Sonuçta insanların İslami saiklerle başkalarıyla bir anayasa yapma sürecine katılmaları her zaman mümkün ve bu tür bir anayasanın tek başına Müslümanların yapacağı bir anayasadan farklı olması da doğaldır.

Tarihte Müslümanlar çok farklı sözleşme veya vatandaşlık tecrübesi yaşamışlardır. Bu tecrübelerin bir kısmında Müslümanlar bir toplumun kurucu-asli unsuru olarak bulunmuş, geriye kalan insanlar Müslümanların merkezde olduğu bir çerçevede de tanımlanmış. Başka bazı tecrübelerde Müslümanlar başka unsurlarla eşit taraflar olarak bir toplum ve düzenin tesisinde bulunmuşlardır. Aslında anayasalar tam da toplumu oluşturan bu unsurların güçleriyle, haklarıyla, varlıklarıyla mütenasip olarak ilişkilerini düzenleyen sözleşmelerden ibarettir. Bu sözleşmelerin hepsinde aynı kuralların geçerli olacağını düşünmek, hepsinde aynı paket uygulamanın talep edilmesini zarurat-ı diniyedenmiş gibi kabul etmek, İslam'ın dinamik fıkıh anlayışıyla, içtihat melekesiyle bağdaşmıyor.

Müslümanların Müslüman olmayan bir toplumda azınlık olma durumları da olmuştur. Tarihin her döneminde bu tür durumlarda yaşamış Müslüman toplum veya cemaat örneklerine rastlanabilir. Üstelik bu tür yerler klasik İslam beden siyasetinde (ülke kavramsallaştırımında) genellikle daru'l-harp (çatışma bölgesi) veya darü'l küfr (küfür diyarı) olarak nitelenmişse de bu topraklarda Müslümanların bir vatandaş olarak ve uzun süreli yaşamaları da mümkün olmuştur. Afrika toplumlarında, Uzak Asya, Hindistan, Kafkasya ve Rusya gibi bölgelerde tarihin belli dönemlerinde kendi devletlerine sahip olmadığı halde Müslüman cemaatler olmuş ve bunlar yer yer yönetimle belli sorunlar, gerilimler veya çatışmalar yaşamış olsa da yüzyıllarca vatandaş olarak yaşamaya devam etmişlerdir. İlke olarak bir cemaat olarak tanınmaları halinde, inançlarına, inançlarının gereğini yaşamalarına bir müdahalenin olmadığı durumlarda Müslümanların başka ülkelerin tebaası olarak yaşamalarını engelleyen teolojik-politik bir zorunluluk olmamıştır. Yönetimin baskıcı, zalim, müdahaleci olduğu durumlarda ise

(7) Yazının bu başlık altındaki kısmı, daha önce *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Dönemler ve Karakteristikler*, 9. Cilt, (ed. Ömer Laçiner, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009) isimli kitapta İslamcı Siyasallığın Düşüşü ve Yükselişi: Halife-sonrası durumdan vatandaşlık siyasetine İslamcı politik teolojinin seyir notları başlığı altında yayımlanmış olan bir yazının bir kısmından çalışılarak buraya alınmıştır.

(8) Ali Bulaç, J. Locke mu Ebu Hanife mi? *Zaman Gazetesi*, 8 Aralık 2007. http://www.zaman.com.tr/columnistDetail_getNewsById.action?newsId=622385

Müslüman teoloji-politiği çatışmacı, direnişçi veya isyankâr bir söylemle kolaylıkla eklemlenir. Bu durumda bile yönetimdekilerin zalim Müslümanlar olması ile gayr-ı müslimler olması değişmiyor.

Bugün İslam'ın giderek daha az özgün proje önerisiyle ama daha çok yürürlükteki siyasal kurum veya akımlara eklemlenerek bir tür geri çekilme görüntüsü veriyor olduğu üzerinde durulabilir. Bu büyük ölçüde dünyadaki genel anlamda siyasal katılım kanallarının da çeşitlenmiş olması ve devlet ve vatandaş arasındaki ilişkinin yeni ve farklı bir vatandaşlık standardını ortaya çıkarmış olmasından kaynaklanıyor. Yeni vatandaşlık tanımları, profilleri veya hukukları siyasalın pekala başkalarıyla birlikte müzakerelerle şekillendirilen açık bir alan olarak kurulmasına imkan tanıyor. Vatandaşlık kavramının veya ilişkiler düzeninin uzun bir tarihi var.[9] Bu tarihi tabii ki göz ardı etmiyoruz, ama kaba hatlarıyla söylersek, içinde bulunduğumuz zamanda vatandaşlık devletin tebaasına haklar ve yükümlülükler dağıttığı bir düzeyden, devletin kendisini vatandaşların sözleşmesinin anayasal bir süreçle tesis ettiği bir düzeye doğru bir gelişim baskısı altındadır. Bu baskının her yerde aynı türden ve sorunsuz bir devlet-vatandaş ilişkisini ortaya çıkardığı tabi ki söylenemez. Ama ulus-devletler döneminde devletin ya sömürge-sömürge sonrası bir anlayışla veya kendi başına ama tek taraflı olarak halkına zorla ideolojik kültürel ve siyasal pozisyonlar biçen devlet modeli giderek meşruiyetini yitiriyor. Aslında bu dönemin şartları içinde şekillenmiş bir proje olarak İslam'ın siyasal ufku da aynı devlet yapısını simetrik olarak üretmeyi içeriyordu ve bu anlamıyla kendi vatandaşlık modeli de muhayyel tebaasına (Müslüman veya zimmî) bahşedilmiş kimlikler, kültürel ve ekonomik kaynakların tahsisini içeriyordu. Belki içinde yer aldığı siyasal düzen başka türlü bir siyasal katılıma imkân vermiyordu ve o yüzden bu tarz bir siyasallık açıkça siyasallığın bugün bildiğimiz daha işlevsel anlamına bir hayli uzaktı. Hatta daha önce de belirttiğimiz gibi bu siyasallık değil, aksine siyasallığın açık bir reddini ifade ediyordu. Halife-sonrası durumun tipik şartlarından birini oluşturan siyasi sinizm daha önce de örneklediğimiz "öz yurdunda garip" edebiyatından besleniyordu. Oysa bugün bu edebiyat artık dünyanın birçok yerindeki Müslümanlar için gereğinden fazla banal gelmekte ve İslamcı siyaseti besleyecek hiç değilse bile çok az vitamin değeri barındırmaktadır. Daha açık bir ifadeyle bu edebiyatın beslediği "özyurdunda diasporik" ruh hali büyük ölçüde aşılmış durumdadır. Halen başörtüsü, dini eğitim gibi konularda sorunlar yaşıyorlarsa da dindarların Türkiye'de kendilerini kategorik olarak mağdur taraf saymalarını gerektiren nesnel koşullar siyasal alandaki aktif katılımları ve göreli başarıları sonucunda zayıflamaktadır. Bu gelişmenin bir sebebi devletin ulus-devletin ideolojik ve vatandaşını tebaadan ibaret gören siyaset anlayışının vatandaşlık kavramına doğru evrilmesidir. İkinci nedeni, artan küreselleşmenin yarattığı imkânlarla acizlik ve darlık duygusunun iyice kırılması, üçüncüsü, halife-sonrası şartların sürekliliğinin Müslümanlarca artık kanıksanması ve Müslümanca bir varoluş için halife koşulunun olumsallaştırılmasıdır. Son olarak, tabii, bütün bu süreçlerin bir toplamı olarak, yeni devlet-toplum ilişkilerinin de tanıdığı imkânlarla yeni siyasallık kanallarının İslami bir politik-teoloji ile uyumluluk kodlarının kolaylıkla kurulabiliyor olmasıdır.

Bu uyumluluk kodunun en önemli unsuru toplumsal sözleşmedir. İslamî siyasallık tarihsel olarak da sözleşme kültürüne yabancı değildir. Vatandaşlığın, hele anayasal vatandaşlığın konuşulduğu, devletin bütün vatandaşların bir sözleşmesini ifade ettiği bir siyasallık düzeyi, ne kadar gerçek dışı olsa da meşruiyeti kuran bir söylem olarak, İslamî bir siyasallık

(9) Vatandaşlık kavramının modern dünyada devlet ve toplum ilişkisinin gelişimine paralel gelişimi, özellikle kapitalizm, refah devleti ve küreselleşme aşamaları içinde geçirdiği aşamaların siyasetin de dağasını belirlediğini anlatan bir kaç çalışma için bkz. Marshall, T.H. (1950) *Citizenship and Social Class and Other Essays*. Cambridge: Cambridge University Press; Marshall, T.H. (1981) *The Right to Welfare and Other Essays*. London: Heinemann; Roche, M. (1992) *Rethinking Citizenship. Welfare, Ideology and Change in Modern Society*. Cambridge: Polity Press; Turner, B.S. (1986) *Citizenship and Capitalism. The Debate over Reformism*. London: Allen & Unwin.

için son derece uygundur. Müslümanlar tarih boyunca düşmanları da dâhil olmak üzere birçok tarafla birçok anlaşmalar yapmışlardır. Yakın zamanlarda Medine Vesikası olarak bilinen ve Türkiye gündemine Müslümanların anayasal bir vatandaşlık için uyumluluğunu iddia eden bir teze dayanak oluşturan tarihi sözleşme Medine'de farklı din mensuplarıyla Müslümanlar arasındaki bir-arada yaşama sözleşmesidir. Hudeybiye anlaşması olarak bilineni ise kuşkusuz çok daha ilginç siyasal imaları olan bir sözleşmedir. Bu sözleşmede Peygamberin kabul ettiği şartlar, görünürde Müslümanların aleyhine şartlardır ve Peygamberin arkadaşlarının içine zor sinmiştir. Sözleşmenin imzalanmasında bile Mekkeli müşriklerin dayatması üzerine Allah Resulü Hz. Muhammed" ibaresindeki "Allah Resulü" kısmının kaldırılmasını Hz. Muhammed kabul etmiş bu da Müslümanlara tâvizkâr bir tutum olarak görünmüştür. Oysa bu sözleşmeye sonuna kadar Müslümanlar sadık kalmış, yine sözleşmeden kaynaklanan gelişmelerin müşrikleri rahatsız etmesiyle sözleşmenin feshi yine müşrikler eliyle olmuştur. Ancak başta aleyhlerine görünen bu sözleşmeye müşrikler feshedinceye kadar tamamen sadık kalan Müslümanlar sürecin sonucunda çok güçlendikleri bir düzlüğe çıkmışlardır. Bunun şartları, kuşkusuz, ayrıca değerlendirilebilir, ama bu sözleşmenin sonucuna bakarak zaten müşrikler bozmasaydı Müslümanların da sonuna kadar sadık kalmayacakları sonucunu çıkarmak mümkün değil. Aksine aradaki sözleşmeye stratejik bir atlatma ve aldatma aşaması gibi görmeyi meşrulaştıracak en ufak bir ima bu sözleşme kültüründe bulunmamaktadır.

Sözleşme kültürü iki veya daha fazla tarafın var olmasını gerektirir ve bir sözleşme metninde bütün şartlar tek bir tarafın aleyhine veya tek bir tarafın lehine olmaz. Tarafların her birinin haklarını gözeten ve herkesin kısmi beklentilerine cevap veren metinler olarak belli müzakere (diyalog) süreçlerinin sonucudurlar. Bugün Müslümanlara (veya aslında hiç kimseye) yeni baştan kurmak üzere sıfırdan bir toplum teslim edilmediğine göre Müslümanların da dâhil olduğu bir toplumun başka katılımcılarla bir sözleşme esasına dayanarak kurulması İslam'ın da salah maksadına en uygunudur. Bu arada diyalogla kurulan bir düzenin belli bir form ile kapatılması mümkün olmadığına göre sabit bir İslami siyasi model de bugün için öngörülemez. İslami siyasi model en açık ifadeyle bir tür diyalojik modeldir ve her zaman ucu açık, siyasi aktörlerin müzakerelerine dayanarak kurulur. İslamî metinlerin yorum geleneğinin içerdiği içtihat anlayışı, siyasi alanda bir tür pragmatizm olarak tezahür eden maslahat (toplum yararı) arayışı, İslamcı aktörleri herhangi bir siyasal tartışmada kolay müzakere edebilen ve başkalarının da taleplerini kabul edilebilir sınırlara çekilebilerek daha kolay tanıyabilen taraf haline getirebiliyor. Siyaseti bir çözüm arayışı olarak gördüğünde mümkün olan seçeneklerden her katılımcı tarafa en uygun olanın bulunması gerekiyor ve bu da gökten indirilecek bir seçenek değildir. Mümkün olanlar arasından bulunacak veya onaylanacak bir yoldur. Mümkün olan seçenek basit olabilir, büyüsüz olabilir, bilinen bir yol olabilir, ama o anda sorunu çözüyor olması önemlidir.

Kuşkusuz burada modeli İslami kılan en önemli şart içinde Müslümanların, kendi duyarlılıklarını, verili şartlar için "iyi" ideallerine dair duyarlılıklarını ve topluluk çıkarlarını temsil eden aktörler olarak katılımda bulunmuş olmasıdır. Ancak modelin İslamiliği her bakımdan referans alınacak vahy gibi bir tecrübenin çıkacağı anlamına gelmez. Bu, neticede eksiğiyle fazlasıyla beşeri bir siyaset tecrübesidir. Beşerin bütün eksikleriyle maluldür.

Bütün bunlardan dolayı vatandaşlık kavramını salt ekonomik kaynaklara eşit katılımın, dolayısıyla kapitalist toplumda sınıflar arasındaki eşitsizliğin sorunlarının bir ölçüde giderildiği bir kanal olarak gören Marshall'ın[10] yaklaşımından ziyade vatandaşlığı toplumsal sözleşmeyi mümkün kılan bir siyasal katılım kodu olarak kabul eden Rousseau'nun yaklaşımı daha işlevsel görünüyor. Özellikle ana-

(10) Marshall, T.H. 1950; 1981, a.g.e..ler

yasa tartışmalarının gölgesi altında devletin varlığını ve meşruiyetini bütün vatandaşların katılım şartına bağlayan bir söylemin yaygınlaşması, görünen kadarıyla İslamî siyasetin politik teolojisine uygundur. Bu sözleşmenin fiili geçerliliği ve gerçekliğine olan inanç ne kadar naifçe olsa da…

Anayasa Yapan Toplum

Son 6 yıldır Türkiye gündeminin merkezinde yer alan anayasa tartışması apayrı bir sosyolojik incelemeyi hak ediyor. Bu süreç içinde bir çok kesimin, derneğin, sivil toplum kuruluşu, aydın, kanaat önderi, siyasi parti veya medya temsilcisinin dahil olduğu tartışma, anayasanın ruhunu kelimenin tam anlamıyla bir sözleşmeye doğru çekerek canlı tutuyor. Bu yönüyle bu tartışma ve müzakere süreçlerinin belirginleştirdiği en önemli sosyolojik gerçeklik *"sözleşmesini yapan bir toplum"* gerçekliğidir. Belki bu yazının başlarında ifade ettiğimiz ve bundan önceki anayasa süreçlerinde neredeyse bir teamül, bir zorunluluk olarak yerini bulmuş olan şiddet/zor yerine ilk defa anayasa gerçekten müzakere süreci eşliğinde yapılmaktadır. Tabiri caizse hoşafın yağı kesilmiştir ve artık hoşafın kesilmesini yadırgayan insanların da hem sayısı hem gücü bir hayli azalmıştır.

Yeni ve sivil Anayasa hazırlıklarına, yoğun tartışmaların eşlik etmesinde yadırganacak bir durum yok. Türkiye toplumu, tarihinde ilk defa "toplum olarak" anayasa yapmaya kalkışıyor.

Kolay değil, ortaya çıkacak olan Anayasa, Türkiye'de yaşayan insanların ilk defa kendi iradeleriyle, birbirleriyle sözleşme yaparak bir arada yaşamanın tadına varmalarını sağlayacak bir metin olacak.

Anayasalar tabiatları veya tanımları gereği toplumun unsurlarının, üyelerinin birbirleriyle müzakerelerinin sonucunda oluşmuş sözleşme metinleridir. 1876 yılından beri Anayasa kültürüne aşinadır Türkiye, ancak daha önce de belirttiğimiz gibi bu süre zarfında tanımın gerektirdiği şekilde hiçbir zaman Anayasalar toplumun katılımıyla gerçekleşmiş değildir. "Toplum sözleşmesi" olan metinler yukarıda birileri tarafından, "halk adına" kotarılmış, halka olağanüstü şartlarda, karakolda baskı altında imzalatılan ifadeler gibi kabul ettirilmiştir. O yüzden yeni anayasanın muhtemel bir referandumda daha az kesimin oyunu alma ihtimaline şimdiden hazır olalım, ama bu, kimseyi caydırmasın ve şaşırtmasın. Bu konuda söz söyleyecekler veya oy verecekler, bu sefer kendi özgür iradeleriyle davranma fırsatı bulmuş olacakları için bunun çok daha geçerli bir sözleşme olacağından hiç kimsenin kuşkusu olmasın.

Anayasa sözleşmesinin tarafları olarak toplumun bütün unsurlarının özgür iradeleriyle tartışmaya getirecekleri katkılar bu açıdan çok önemlidir. Bu, pek alışmadığımız veya en azından sık yapılmayan bir iş olduğu için kopacak olan fırtınalar biraz garip ve ürkütücü gelebilir.

Yeni Anayasa'nın hazırlığında en çok dikkatli olunması gereken nokta tam da budur. Güçlü bir siyasi kumanda sergilenmezse haklarıyla orantısız güçlere sahip olanlarca bir bardak suda koparılan her fırtınanın bizi tekrar mevcut anayasanın sahillerine geri getirme ihtimali çok yüksek.

Örneğin, "başlangıç" bölümünde, mevcut anayasadakini devam ettirme yönünde bir irade sergilenecekse, yeni Anayasa'nın kısa bir sürede şimdikini aratacak hale gelebileceğinden endişe duyabiliriz. Türkiye'nin önüne tarihi boyunca çok nadiren nasip olabilecek bu fırsat gelmişken, bunun küçük redaksiyonlarla geçiştirilmesi gerçekten yazık olur.

Fincancı katırlarıyla ilgili kaygıları ra-
hatlatacaksa, şunu da söyleyelim: *Anayasa yapma tecrübesinden geçmiş bir ülke içinde insanların birbirleriyle ilişkileri de çok daha sağlıklı bir raya oturacaktır. Öyle ya şimdiye kadarki beraberliğin hangi hukuka, hangi temele dayandığı noktasında hiç kimsenin hiç*

kimseye içine sinerek gösterebildiği hiçbir tatminkâr referans yoktu. İnsanlara dayatılmış bir sözleşme en temel şartından, ahlâk şartından yoksun olduğundan, insanların da ona karşı etik sorumluluğunu tesis etmekle ilgili bir sorunu hep vardı. O yüzden anayasa neresinden delinirse, delenin yanına kâr bırakan bir fırsat alanı haline gelmiştir.

Tarifine ve tabiatına uygun bir şekilde hazırlanacak olan Anayasa millet ile devleti uzlaştırmak gibi bir role sahip olacak deniliyor ya, doğrusu böyle bir anayasa süreci devleti doğrudan toplumun veya milletin devleti haline getirecektir. Şu ana kadar hazırlanan bir çok anayasa önerilerinde devletin sürekli gözetilmesi gereken, hakkı, özgürlüklerden, haklardan feragat olarak ödenmesi gereken bir taraf olarak resmedilmeye devam ediliyor olması çok ilginçtir. Bu aslında devlet odaklı bir anlayışın içimize ne kadar ilginç bir biçimde sinmiş olduğunun bir göstergesi. Oysa Anayasa toplum ile devlet arasında bir sözleşme değil, bizzat devleti var eden, devlete mantık ve meşruiyet kazandıran, toplumun unsurları arasındaki bir sözleşmedir. Gerçek anlamıyla bir anayasada, yani toplumun sözleşmesi olarak gerçekleşen bir anayasada devlet bir taraf değildir, devletin kendisi ancak bu sözleşmeyle mümkün ve meşru hale gelir. Devlet bu sözleşmeden önce veya bu sözleşmenin üstünde bir şey değildir.

Ancak yine kuşkusuz böylesi bir "sözleşme süreci", modern devletin oluşum tarihi açısından da oldukça ileri ve bir o kadar da heyecanlandırıcı bir konsepttir. Aydınlanma'nın meşhur sözleşmeci filozoflarının (Rousseau, Hobbes ve Locke) müktesebatını yedeğine alan modern ulus-devletler önceden belli bir şiddet desteğiyle kotarılmış metinleri sözleşme diye halka dayatmaktan başka bir yolla var olamadılar. Toplumun bütün unsurlarının değil, ancak hâkim unsurlarının uzlaşmasıyla oluşturulmuş ve yine benzer demokratik yanılsamalarla halka benimsetilmiş anayasalarla...

Ancak dünya artık ulus-devletlerin ilk kurulduğu zamanların dünyası değil. Anayasaların artık ismiyle müsemma toplumsal sözleşmeler haline gelmesi muasır ve reşit toplumların kıstasıdır.

Anayasasını kendisi yapmak, bir toplumun rüştünü ispatlamasının en temel koşullarındandır.

O yüzden anayasa sürecinin gürültülü olması sürecin sağlıklı çalıştığının işaretidir. Gürültü işin tabiatındandır ve bu süreci "durdurmak" veya "ıskalamak" için kimseye bir mazeret temin etmez.

İnsan Onuruna Dayanan Vesayetsiz Anayasa

Anayasanın temel önceliği veya baskın özelliği ne olmalıdır? Bu konuda birkaç ilginç veriyi hatırlatarak ilerleyelim. Türkiye'den çok zaman sonra demokrasiye geçen ülkeler bile çok kısa bir sürede büyük mesafe kat ederek demokrasileriyle ülkemizi solladı. Üstelik model olması beklenirken İslam dünyasının demokrasiyle yönetilen tek ülkesi olma vasfını da resmen yitirdi.

Türkiye demokrasiyle idare edilen 110 ülkeyi kapsayan "demokratik gelişmişlik endeksi"nde 89. sırada. Bu endekse göre eski Doğu Bloku ülkelerinin yanı sıra Endonezya ve Malezya'nın demokrasileri bizden daha ileride. Fazla değil daha 3-4 yıl önce "Türkiye Malezyalaşacak" kâbusuyla senaryolar kurgulanıyordu.

Türkiye'den bakıp da Mısır'a ve diğer Arap ülkelerine demokratikleşme için bir yol haritası düşünüldüğünde, Mısır'ın daha uzun süre demokratikleşemeyeceği bile söylenebilir. Oysa Mısır bile bugün geldiği noktada daha demokratik bir anayasa tesisi açısından Türkiye'den daha avantajlı sayılabilir. Çünkü Mısır, Mübarek'in şahsıyla özdeşleşmiş eski rejimi devirdikten sonra bir bakıma sıfırlamış ve kırmızıçizgisi olmayan yeni bir anayasa yapmak hususunda bütün toplum kesimleri ko-

nuşmaya hazır hale gelmiş durumda.[11] Yani tam demokrasiyi ille de aşırı kısık ateşte pişirmek gerekmiyor. Ateşi bu kadar kısılırsa demokrasi pişmeden çürüyebilir…

Sivil toplum kuruluşları ve demokratikleşmeyi birinci önceliği haline getirmiş toplumsal kesimler açısından yeni bir anayasa, yeni dönemin en önemli gündem maddesi ve seçime girecek partilerle ilgili sınama noktası. Bu yüzden yukarıda da değindiğimiz gibi sivil toplum kuruluşları arka arkaya anayasa yapma sürecine katılıyorlar. Yeni anayasayı seçilecek yeni Meclis yapacak olsa da, toplumun bütün kesimlerinin bu sürecin dışında kalacağı anlamına gelmiyor. Aksine yeni anayasa en geniş katılımı sağlayarak, yine mümkün olabilecek en geniş mutabakatı da temin ederek yazılmalı. Bunun en geçerli yolu, toplumda "ben de varım" diyen herkesin sürece sorumluluk duygusuyla dahil olmasıdır.

TÜSİAD, HAK-İŞ, MEMUR-SEN ve TESEV'in hazırladığı anayasa taslak önerileri teker teker kamuoyuna sunuldu. Bu esnada sadece anayasa için oluşturulmuş YAP ile Abant gibi platformlar ve bir dizi kurum, kuruluş veya topluluk uzun çalışmalar sonucunda kendi önerilerini hazırlayıp kamuoyuyla paylaştı.

Askeri ve bürokratik vesayetten arınmış bir anayasa için hangi partinin istekli olduğunu sorguladığımızda, AK Parti'den başka bir kurumun buna niyetli olmadığı, birkaç yıllık anayasa sürecinde yaşananlardan net bir biçimde görülüyor. 12 Eylül referandumuna gidilen süreç askeri ve bürokratik vesayeti bir hayli gerileten önemli bir süreç oldu. Ancak bu süreçte, AK Parti Meclis'te anayasayı referanduma tek başına götürecek bir çoğunluğa ulaşamasaydı bu konularda herhangi bir adım atılmasının mümkün olmayacağını herkes biliyor

Doğrusu, her zaman herkesin hoşuna gidecek bir uzlaşma da nerdeyse imkânsızdır. Fakat en azından vesayetsiz bir demokrasi konusunda uzlaşılabilir. Bunu beklemek de bütün vatandaşların hakkıdır. Oysa bugünün parlamento aritmetiğinde vesayetsiz tam demokratik bir anayasa için her şeyden önce böyle bir temelde uzlaşılması beklenirken, CHP'nin bunun çok uzağında olduğu görüldü. Son seçimlerde Silivri mahkumlarını seçilebilecek yerlere koyarak seçtiren CHP'nin daha darbelere karşı bir mutabakat zemininden bile uzakta olduğu görüldü. Böylece CHP, yeni bir anayasa için öne süreceği mutabakat şartlarının ülkeyi daha fazla demokratikleştirmeye değil, belki de kaybettiği vesayet konumunu geri kazanmaya yönelik talepler mi olacağını anlamalıyız?

Türkiye'nin bu süreçte her türlü vesayetten kurtulması ve tam demokratik ve tabulardan arınmış bir anayasa yapması gerekiyor. Anayasanın, silahlarını halka doğrultmuş bazı cuntacılar tarafından dayatılan "değiştirilmesi teklif dahi edilemeyen" türünden akla ziyan maddelerin blokajından kurtarılması gerekiyor. Söz konusu maddelerin içeriğiyle ilgili bir sorun olmasa dahi, anayasa böyle bir kayıttan azade kılınmalıdır.

Anayasayı sonuçta TBMM yapacak ancak bunun bir "toplumsal sözleşme" zemininde gerçekleşmesinin sağlanması esastır. Bu açıdan, anayasasını yapan toplum içinde ortaya çıkan önemli taslak önerilerinden biri de *Stratejik Düşünce Enstitüsü* tarafından yapıldı. Bu anlayışla SDE, yeni dönem için 'Yeni Anayasa' taslağını kamuoyuyla paylaştı. *"İnsan onuruna dayalı, tam demokratik ve vesayetsiz bir anayasa"* başlığı altında sunulan Anayasa önerisinde hiç bir kırmızıçizginin bulunması dikkat çekti. Taslak, 150 kadar hukukçu ve fikir adamının katılımıyla gerçekleşen altı aylık çalıştaylar süreci nihayetinde ve tematik bir rapor olarak hazırlandı.

SDE'nin Anayasa Raporu 12 Haziran seçim gündeminin yeni bir anayasa olması gereğinden hareket ediyor. Mevcut anayasanın sorunlu alanlarına odaklanarak kaleme alınan taslak, Bugüne kadarki anayasaların devleti

(11) Gerçi Mısır geçtiğimiz yılın Aralık ayı içinde hiç de sancısız olmayan bir sürecin sonucunda anayasasını referandum sürecinden geçirerek onayladı. Bunu yaparken toplum kesimlerinin bütün hoşnutsuzluğunu gideremedi ve toplumda hâlâ daha kapsayıcı, daha kuşatıcı bir anayasa beklentisini bir siyasi talep olarak sonraki seçimlere erteleyerek bıraktı.

merkeze almasına karşılık "insan onuru"nun merkeze alınmasını öngörüyor: "Yeni anayasanın en önemli önceliği devlet iktidarı karşısında insanı esas alıp, insan haklarını güvence altına almak olmalıdır. Demokrasi ve insan haklarını daraltan, ideolojik tercihlere değil; birey, özgürlük, halk iradesi, hukukun üstünlüğü gibi vurgulara sahip olmalıdır. Temel ilke 'özgürlük kural, sınırlama istisnadır' ilkesi olmalıdır."

Vatandaşın dini inanç ve pratiklerini, başkalarının haklarını ihlal etmeden özgürce kullanabileceği bir sosyal, hukuki ve siyasi çerçeve oluşturulması, insan onuruna saygının temel gerekleri olarak kabul ediliyor. Bu kapsamda "anadilde eğitim hakkı"nın güvenceye alınması, bir inanca dayalı din eğitiminin zorunlu olmaktan çıkarılması, buna karşılık isteğe bağlı din eğitiminin önündeki her türlü engelin de kaldırılması teklif ediliyor. Ayrıca insanların dini inanç, ifade ve pratiklerinde hiç bir ayırıma ve kısıtlamaya tabi tutulmaksızın istihdam veya hizmet alımlarının da anayasa güvencesine alınması öneriliyor.

MGK, YÖK, Diyanet ve benzer kurumların anayasada yer almaması, hiç bir şahsa ve kuruma kutsallık atfedilmemesi gerektiği savunulurken, metnin herhangi bir etnik hiyerarşi tesis etmemesine de dikkat çekiliyor. *Anayasanın başlangıç metni için de bir önerimiz şöyle:*

"Biz Türkiye halkı;

Bütün insanların evrensel hak ve özgürlüklere sahip olduğu inancını taşıyoruz. Tüm bireylerin hiçbir ayrımcılığa maruz kalmaksızın eşit olduğunu kabul ediyor ve bütün farklılıkları kültürel bir zenginlik olarak görüyoruz. Evrensel barış idealini paylaşıyor ve doğanın dengesini korumayı bir insani sorumluluk sayıyoruz.

İnsan haklarını, hukukun üstünlüğünü, çoğulculuğu, özgürlüğü ve eşitliği esas alan ve herkesin insan onuruna yakışır bir şekilde yaşamasını hedefleyen demokratik bir düzen kurmak istiyoruz. Bu anayasayı, birlikte yaşama irademizin bir beratı olarak kabul ve teyit ediyoruz."

Böyle bir anayasa ile Türkiye'de yüzyıldır yaşadığımız Kürt, Alevi, laiklik ve insan hakları sorunları kalır mı? Yeni anayasa için müzakere süreci; "demokratik bilinçlenme, eğitim ve olgunlaşma sürecidir, bir pazarlık süreci değildir."

Anayasa çalışmaları bütün hızıyla devam ediyor. Bu çalışmaların bazı sıkıntıları ve zorlukları var ama zorlayan bir atmosfer de oluşmuş durumda. Dolayısıyla yeni bir anayasa ihtimaline daha önce hiç olmadığımız kadar yakınız. Yine de bu dönemde yeni bir Anayasa mümkün olacak mı, kesin bir şey söylemek mümkün olmasa da anayasa tartışmalarının hiç olmazsa vatandaşlık bilincinin daha fazla gelişmesini sağlıyor olduğu kesindir. Hiç değilse, bu tartışmalar ve çalışmalar, devletin vatandaşlar üzerinde hâkim değil, vatandaşların katılımıyla gerçekleşen bir ortaklık olduğu bilincini güçlendiriyor.